

עימודי סופרים ומפרים

הברית הכפולה

מאת משה אישון

פרקי ההגות של הגאון הרב יוסף דוב סולובייצ'יק היו לכלי יקר האוצר בתוכו ביוררים מחשבתיים-הלכתיים לאור אמיתתה של תורה. יש בהם לא רק כדי להקרין על מחשבתו והגותו של האדם היהודי, אלא גם כדי להורות לו דרך ויילך בה בחייו היומיומיים שלו, שלא אחת רצופים תהיות ומאבקים אין קץ. בספר שלפנינו כלולים שיעוריו והרצאותיו של הרב שהיו פזורים על פני כתבי עת רבים ובראשם "הצופה" המקדיש בגליונות החגים שלו מקום נכבד למשנתו.

הודות ליוזמתם הברוכה של ראשי המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה בא להם גואל, והם מצטרפים לסדרה גדולה של חמישה ספרים שהופיעו עד כה וזכו לתהודה רבה בעולם התורה והיהדות. אך יותר ממה שכונס בספרים עדיין פזור בכתבי עת ובקלטות שבידי שומעי לקחו.

"הופעת כרך חדש בסדרת ספריו של הגרי"ד סולובייצ'יק הוא חג לנו ולציבור גם יחד" – כותב אליעזר שפר ראש המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה בדברי המבוא.

ואכן חג הוא לאלפים ולרבבות הצמאים לדברי הרב והמתחנכים לאורם.

זכות הבכורה שמורה לר' משה קרונה, שעמד משך שנים בראש המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים שלידי ההסתדרות הציונית, בהיותו היום, המלמד ובהלכו גם המתרגם של דברי מרן הרב אשר נהג להשמיע אותם לרוב בשתי שפות – באידיש או באנגלית שהיא שפתם של אחי"ב נאוצות-הברית. הוא הריקם משפת הלעז ללשון הקודש. בכך פתח את הדברים גם בפני בני מערבא – בני ארץ-ישראל – שיוכלו להתבשר מריחה של תורה עפ"י מסותיו של הגרי"ד סולובייצ'יק.

כל אחד מהספרים נבחר ובכוללם יחד מהווים מורה-דרך חשוב בהבנת שורשי היהדות בעידן המודרני בו נטוש ויכוח חריף בענייני אמונות ודעות. הרב המחבר כדרכו, לפי שיטת לימודו ולמדותו מבית בריסק, משלב בהם דברי הלכה, אגרות חז"ל וכיוצ"ב. ובדרך זו הוא מאיר את דבריו במאור השופע והשקפת העולם הנצחית של היהדות.

הספר החריש, "דברי השקפה", שהופיע זה עתה, הוא החמישי במניין ספרי מרן הרב. הוא כולל בתוכו עשרים פרקים. ברובם הגדול מתייחסים לפרשיות השבוע בספרי בראשית ושמות. כן כלולים בו דברים הנוסכים אור על החגים והימים הנוראים. אולם כחוט שני עובדים ביניהם דברי הגות והלכה המצביעים על הקשר הנצחי בין עם ישראל, ארץ-ישראל ותורת ישראל, לרבות ציוני דרך כפי שהגרי"ד סולובייצ'יק מתווה אותם ביד אומן בהצגת ייחודה של מדינת ישראל כמדינת היהודים והיהדות.

בפרק הפותח מברר הרב דברים כפרשת בראשית הנשענים על דברי המדרש: "אמר רבי יצחק" בו מתחיל רש"י את פירושו לתורה ואשר בא להסביר מדוע פתחה התורה ב"בראשית ברא" ולא ב"החודש הזה לכם". המתייחס לפירוטן של מצוות הנוגעות ליחסים בין כנסת ישראל והקב"ה.

לדברי הרב, בפסוק זה "בראשית ברא אלוקים" יש משום גילוי סוד. וכה הוא מסביר: "סדר הבריאה מטרותו להצדיק את זכותו של עם ישראל על ארץ-ישראל. חבוי כאן כל המסר בדברי ארץ-ישראל". והוא מציג אגב כך את השאלה: "האם נוכל להבין בפשטות את התופעה הנוראה, שבכל דור ודור עומדים עלינו ללכותנו". ובהמשך בא ההסבר: "דברי של ר' יצחק באים להזכיר לנו את תוכנה של ההסטוריה שלנו. המלים 'שבכל דור ודור עומדים עלינו ללכותנו' שבהגדה של פסח מופנות אל אבי המשפחה, והסיבה פשוטה: לא תמיד מבינים הנבים את מה שמסוגל האב להבין. האב הוא בעל נסיון רב יותר ואולי יכול הוא להסביר לנו את הסוד ואת הסיבה שבאמירה זו".

ומה אותו סוד? – על כך אומר הרב: המחוייבות המחולטת שלנו כלפי ארץ-ישראל בכלל וכלפי ירושלים בפרט – נובעת מן הפסוק: "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ". לפי רבי יצחק מצד אחד יש בו משום תשובה לגיטימית הארצות השוללים את זכותו של עם ישראל על ארץ-ישראל, כשהם טוענים

כלפיו "לסטים אתם" ומצד אחר זה בא ללמדנו על הקשר הנצחי בין עם ישראל, ארץ-ישראל וירושלים – יאה המחיר יקר כאשר יהא. ואף נוטע בנו את האמונה שגם אם עומדים עלינו ללכותנו – הקב"ה מצילנו מידם.

ולכן ניתן להגיע, מרגיש הרב, רק מתוך אמונה ב"בראשית ברא" שיש יוצר לעולם ו"כוח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים".

הדברים אף באים להורות לנו על ייחודו של עם ישראל ועל הקשר כל יינתק באמונתו כבורא עולם. ככן נבדל העם היהודי מגויי הארצות וחי את חייו בתוך עולמו הוא המיוסד על ארני התורה. הרב כותב את הדברים כשהוא מפנה את עין הקורא להחלטתו התקיפה של יעקב שלא להיענות לפנייתו של עשיו אשר הציע לו בעת המפגש ביניהם "נסע ונלכה" כי יילכו יחדיו ואמר: "אדוני יודע כי הילדים רכים" וכו'. דרכיהם נפרדות "ויותר יעקב לבדו".

כוחו של יעקב גנוז ב"ויותר לבדו" וזאת גם עוצמתו של עם ישראל המוצג כעם לברד ישכון ובגויים לא יתחשב.

ואין זאת אלא רק אחת הדוגמאות מתפיסתו הייחודית של מרן הרב המכוונות להצביע על החובה המוטלת על בנייהם ובני בניהם של יעקב אבינו להיוותר תמיד לבדם, בלא להתערות ולהתערב בין גויי הארצות, לשמור על מסגרתם הייחודית שהיא בלבד מבטיחה שגם הבנים ובני בנים יילכו בדרכי אבות וימשיכו את משנתם עדי עד.

הגויים לא רק שאינם מוכנים להבין זאת. לא אחת הם ניסו לפתוח את ישראל להתערות בתוכם, תוך הינתקות מתורתם ומורשתם המסמלת את הנצח היהודי.

הקו המנחה את ישראל הוא: "והבדילנו מן התועים ונתנו לנו תורת אמת". ובזכות זה שרדנו כעם עד היום הזה.

★

באחד הפרקים, בו מתייחס הרב למשמעותה של "מסירות נפש יהודית", הוא מרחיב את הדיבור על החובה המוטלת על היהודי לא רק שלא להתערות בגויים, אלא גם לא להידמות להם, אף לא בלבוש. החובה המוטלת על היהודי היא להיות שונה – הוא מרגיש. "ולאו דווקא משום שחל איושוהו איסור על לבוש מסויים. הסבר העניין הוא... שאם יהודי לבוש בגדים של גויים הרי הסיבה לכך היא שאין הוא רוצה להודות כיהודי, שחושש הוא שמא כיחודו כיהודי... עיקרו של הדבר הוא שאסור לו ליהודי להתבייש ביהדותו ומוזהר הוא על כך שלא ינסה להסתיר ולהעלים את היותו יהודי".

אמנם בימינו – מציין הרב – לא מקובל עוד שכל עם ולשון מתלבשים בלבוש לאומי מיוחד. אין איפוא בלבוש כדי לעורר חשש של בריחה מהזהרות יהודית. אף על פי כן גם כיום אנו עדים למקרים המעידים על בריחה מסויימת מסימני היכר יהודיים. לדעת הרב, פה ושם אנו עדים לתופעות המצביעות על כך שיהודים משתדלים להסתיר את יהדותם, והוא מספר: "פעמים הרבה בעת הנסיעה ברכבת התחתית אני שם לב שיש יהודים המקפלים את עיתוניהם היהודיים ומצניעים אותם בכיסיהם. לא נוה להם לקרוא עתון שעליו מתנוססות אותיות יהודיות ולהודות על ידי כך כיהודים. דומה דבר זה עלי למעשה שסיפרו על שניים מתלמידיו של רבי יהושע, כי 'שינו עטיפתן בשעת השמר'. לא חשבו כלל מה היה כתוב באותם העיתונים, שהרי היו שם בוודאי גם דברי חולין שבחולין – וכן שקובע הוא הפחד והבושה להיות ניכר כיהודי. וכך הוא הדבר במקרהו של היהודי החושש לחבוש כיפה לראשו כשהוא נמצא בחברה לא יהודית. אין אנו עוסקים כאן בחומרת האיסור שבדבר, כי אם בעניין הרצון שלא להודות כיהודי... אייפאשר לקיים חיים יהודיים מתוקנים ומושלמים גם בימינו אלה בלי מסירות נפש".

לפי משנתו של הגרי"ד סולובייצ'יק, הקו שחייב להנחות את היהודי בכל יום ובכל שעה קשור במסירות נפש, בקיום התורה ומצוותיה, בלא להסתיר ובלא להסתתר מפני גויים, או מלעיגים על עיקרי היהדות.

ובפרק אחר, תחת הכותרת "על אהבת התורה וגאולת נפש הדור", החותם את הספר, משתדל הרב להשיב לדברי שואלים כי היתר על יחסו למדינת ישראל הפכה ישראל למושג שאינו יונק ממעמקי הכנס ומגעגועי הדורות. כיום איבר המושג ישראל את המשיחיות שבו" – הוא אומר.

הגם שהרב אינו רוצה, כהגדרתו, להתייחס לנושא המשיחיות, הוא כותב: "מונה זה לא מוצא חן בעיני ומעולם לא עלה על שולחני". עם זאת הוא מרחיב את הדיבור על יחסו למדינת ישראל ועל המבדיל בין המדינה כפי שהיא משתקפת כיום כצורה חילונית, לבין כמיהתו של עם ישראל לארץ-ישראל האוצרת בתוכה קדושה והנשענת על ברית אבות. "שתי בריתות כרת הקב"ה עם אברהם. הברית הראשונה הנצחית את הקשר בינו לבין האומה: "והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחרך לדורותם לברית עולם להיות לך לארצם ולזרעך אחרך". הברית השנייה באה לקיים את מתן הארץ לאומה: "ונתתי לך ולזרעך אחרך את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם". ברם, אין ברית הארץ חטיבה עצמאית; משתבצת היא בברית האומה עם הקב"ה כחתימת הכתוב: "והייתי להם לאלקים". לפיכך אני תופס את כל גדולתה, ערכה וחשיבותה של המדינה, את כל הפלא שהתרחש בתקומתה ובהתמדתה, רק מתוך מערכת יחודה של האומה ויחודתה עם אלקי ישראל. כיצור היסטוריה-חילוני שאינו מוזרם ע"י הייעוד שבברית, אין המדינה מלבבת אותי, ואין היא מלבה אש ויקרת בקרבי. כמורכב אין אני יכול לצייר בנפשי את זיקת יהודי התפוצה למדינה בתחום התפיסה החילונית".

מסקנתו של מרן הרב היא, שאפילו אם בראש השלטון במדינת ישראל יעמוד אדם דתי לא יהיה בכך כדי להסיר את הצלם החילוני המאפיל על המדינה היהודית, כל עוד שאינה מקשרת בין שתי הבריתות. הברית האלוקית "להיות לך לאלוקים" והברית הארצית: "ונתתי לך ולזרעך אחרך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם". עם זאת מוסיף הרב: "אין אני בז למפלגות דתיות פוליטיות הנלחמות על ביצורה של הדת במדינה. אני מעריך ומכבד את עמידתם האיתנה למען הגנתם על קודשי האמונה. בכל זאת ההתעוררות הדתית הכללית שלה אנו מייחלים לא תתקיים בזירה הפוליטית. נחוצה התעלות מעבר לגבולות הצרים של הפוליטיקה. המפלגות הדתיות עצמן צריכות להעתיק את נקודת הכובד של העסקנות בכנסת אל בית-היכנסת והישיבה, מן הפולמוס בזירה הפוליטית להשפעה רוחנית רבת ממדים. היהדות המסורתית צריכה לתת תוקף ומשמעות לחיי היחיד והציבור, לפתוח לנבוכים ולתועים את שערי הדת המרעננת והמשמחת לבנות. ישנה תביעה אילמת מצד אלפים ורבבות המכוונות אלינו לקרבם אל מקור המקורות של תודעת הקיום של האדם – האמונה באלוקים חיים... אם נהמיץ את השעה הזאת, שעת כמיהה וחרג, נצטרך לתת דין וחשבון בפני בורא העולם".

★

בדברים אשר בספר יש מעין מורה דרך גם למפלגות הדתיות, כיצד עליהן לפעול כדי שמדינת ישראל תשמור על כתר היהדות ברוח הברית הנצחית הכפולה המקשרת בין עם ישראל, ארץ-ישראל ותורת ישראל.

אמנם המשימה איננה קלה, אך יש בדברים משום ציון-דרך חשוב להנהגה הדתית הלאומית הניצבת במאבק מתמיד כדי לשמור על הזהות היהודית של העם והמדינה גם יחד.

הבאנו מדברי הגרי"ד סולובייצ'יק מתוך שלושה פרקים אשר בספר. פתחנו בפירושו על "בראשית ברא" וחתמנו בדבריו כיצד הוא רואה את מדינת ישראל ומהי השליחות המוטלת על שומרי אמוני ישראל כדי להפיץ את המאור שבהירות חוצות ישראל.

כן כללנו ממשנתו על חובת מסירות הנפש המוטלת על כל אדם מישראל כדי להופיע בעוז רוח ובעוז נפש בלבוש יהודי, בלא להתבייש להזדהות כיהודי, שאף היא מתקשרת באותו מאבק גדול על הזהות היהודית של העם והמדינה גם יחד.

הדרך שמורה לנו מרן הרב מיוסדת על השאיפה לשלימות, לרצף בין עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל המצטרפים לשלימות אחת שלא ניתן להפריד ביניהם.

בספר "דברי השקפה", שתורגם בצורה נאה ומרהיבה ע"י ר' משה קרונה, נפתח שער נוסף לא רק להבנת השקפת עולמה של היהדות. הוא גם יכול לשמש לנו כמורה דרך ליהדות שלמה המיוסדת על אבני הנצח של שלימות העם, שלימות התורה ושלימותה של ארץ-ישראל כפי שהם משתקפים בברית האבות עם הקב"ה, וב"בראשית ברא", הפותח את חמור רבינו הגולה והארת וחי רב

משום גילוי סוד. וכה הוא מסביר: "סדר הבריאה מטרנו להצדיק את זכותו של עם ישראל על ארץ ישראל. חבוי כאן כל המסר בדבר ארץ ישראל". והוא מציג אגב כך את השאלה: "האם נוכל להבין בפשטות את התופעה הנוראה, 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו' ובהמשך בא ההסבר: 'דבריו של ר' יצחק באים להזכיר לנו את תוכנה של ההסטוריה שלנו. המלים 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו' שבהגדה של פסח מופנות אל אבי המשפחה, והסיבה פשוטה: לא תמיד מבינים הבנים את מה שמסוגל האב להבין. האב הוא בעל נסיון רב יותר ואולי יכול הוא להסביר לנו את הסוד ואת הסיבה שבאמירה זו".

ומהו אותו סוד? - על כך אומר הרב: המחוייבות המוחלטת שלנו כלפי ארץ ישראל בכלל וכלפי ירושלים בפרט - נובעת מן הפסוק "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ". לפי רבי יצחק מצד אחד יש בו משום תשובה לגויי הארצות השוללים את זכותו של עם ישראל על ארץ ישראל, כשהם טוענים

שקובע הוא הפחד והבושה להיות ניכר כיהודי. וכך הוא הדבר במקרהו של היהודי החושש לחבוש כיפה לראשו כשהוא נמצא בחברה לא יהודית. אין אנו עוסקים כאן בחומרת האיסור שבדבר, כי אם בעניין הרצון שלא להודות כיהודי... אי אפשר לקיים חיים יהודיים מתוקנים ומושלמים גם כימינו אלה בלי מסירות נפש".

לפי משנתו של הגרי"ד סולובייצ'יק, הקו שחייב להנחות את היהודי בכל יום ובכל שעה קשור במסירות נפש, בקיום התורה ומצוותיה, בלא להסתיר ובלא להסתתר מפני גויים, או מלעיגים על עיקרי היהדות.

ובפרק אחר, תחת הכותרת "על אהבת התורה וגאולת נפש הדור", החותם את הספר, משתדל הרב להשיב לדברי שואלים בין היתר על יחסו למדינת ישראל. "כיום הפכה ישראל למושג שאינו יונק ממעמקי הנפש ומגעגועי הדורות. כיום איבד המושג ישראל את המשיחות שבו" - הוא אומר.

ישראל. כן כללנו ממשנתו על חובת מסירות הנפש המוטלת על כל אדם מישראל כדי להופיע בעוז רוח ובעוז נפש בלבוש יהודי, בלא להתבייש להודות כיהודי, שאף היא מתקשרת באותו מאבק גדול על הזהות היהודית של העם והמדינה גם יחד.

הדרך שמורה לנו מרן הרב מיוסרת על השאיפה לשלימות, לרצף בין עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל המצטרפים לשלימות אחת שלא ניתן להפריד ביניהם.

בספר "דברי השקפה", שתורגם בצורה נאה ומרהיבה ע"י ר' משה קרונה, נפתח שער נוסף לא רק להבנת השקפת עולמה של היהדות. הוא גם יכול לשמש לנו כמורה דרך ליהדות שלמה המיוסרת על אבני הנצח של שלימות העם, שלימות התורה ושלימותה של ארץ ישראל כפי שהם משתקפים כברית האבות עם הקב"ה, וב"בראשית ברא", הפותח את ספר בריאת העולם והאדם. וחי בהם.